

СЛОБОДАН Н. РЕМЕТИЋ

*Академија наука и уметности Републике српске
Бањалука*

СТАСАВАЊЕ СРПСКЕ МЛАДЕЖИ И ДРУ- ГИ ОЗБИЉНИ ПОЧЕЦИ ПОД ПЛАШТОМ ВЕ- ЛИКОГ ДАТУМА СРПСКЕ КУЛТУРЕ

У реферату се говори о поливалентној мисији дела објављених 1847. године у културној и не само културној историји српског народа. У богату српску културну баштину везану за тај велики датум аутор укључује и Мажуранићев спев *Смрти Смаил-аге Ченгића*, дело писано тадашњим вуковским језиком. *Горски вијенац*, Бранкове песме и Мажуранићев спев несумњиво су имали одраза у развоју младих који су у школским клупама у преломним годинама, у данима полагања „испита зрелости”, упијали њихов садржај. За годину 1847. веже се и силовит почетак српске филологије, континуиране успешне вертикале у важној научној дисциплини од Даничића практично до наших дана. Тога историјског датума Вук је преводом *Новој завјешта* трасирао развој српског књижевног језика. У раду се покушава дати одговор на питање зашто се више од две и по деценије чекало на објављивање Вуковог превода.

Кључне речи: Вук Карацић, Петар II Петровић Његош, Бранко Радичевић, Бура Даничић, Иван Мажуранић, *Нови завјешта*, *Горски вијенац*, *Смрти Смаил-аге Ченгића*, *Раи за српски језик и правопис*

1. Сви народи, па и српски, имају своја историјска размеђа и развођа, већина своје Видовдане и своје Косово. У стална места националног памћења у српској култури одавно се угнездила и веома родна година 1847, по културној жетви готово без премца у историји српскога рода. Тековине тога лета Господњег, у коме смо, између осталог, добили две библије, толико су познате и са толико страна и углова посматране и оцењиване да нам једино преостаје подсећање на упоришне тачке историјског датума.

2. Петар II Петровић Његош, незаобилазна и изазовна тема свих до садашњих генерација, столује као наковањ за опробавање сабље којом се

отварају главна врата струке. За ову прилику од мене реч-две у контексту народне библије добијене из Његошеве руке, штива на коме се „пјане” и освешћују поколења.

Када сам у пријави своје теме написао да „значај једног датума у васпитању многих генерација српске младежи аутор посматра и на темељу личног искуства” и да штиво објављено те чувене године „свакако стоји иза профила многих биографија”, имао сам у виду *Горски вијенац* и еп *Смрт Сmail аје Ченића*, са којима сам се срео у кладањској гимназији на часовима изузетног професора, родом с Дурмитора. На сваки час је улазио уз стихове: „Скупо држи своју русу главу. Нит је златна нит је позлаћена. Види му се, мријет му с неће, А јест њешто што га напријед креће”. Када сам на Преображење 1963. године, након другог разреда и штива из романтизма, на гуслама професионалног гуслара видео орла крсташа над кањоном оивченим стиховима „Оро гнијездо врх тимора вије, Јер слободу у равници није”, донета је одлука: матурирао сам две године касније на епу *Смрт Сmail-аје Ченића*. А тек *Горски вијенац!* Младићу одраслом у „напредној породици”, о чему сведочи и његово име, у кући без иконе и кандила, крсне славе, крсне свеће и колача, који никад не виде кресање бадњака, дечаку одраслом међу „браћом муслиманима”, припада задатак да обради лик владике Данила. И ученик чита: *Како смрде ове пошурнице; Какво Влаше, крмска пошурнице; Нико крујно ка Турчин не лаже*. У истом тону су говорили и школски другови Дурмиторци, браћа или ближи рођаци мојих професора уз које су дошли. Сусрет са Његошевим штивом и младим колегама из Црне Горе бацили су прву искру сумње у валидност владајуће доктрине о нераскидивом „братству и јединству” и вечној „заједници братских народа”. О утемељености пророчанства младих Дурмитораца да ће ми „браћа” „кућу запалити” сведочи згариште породичног дома, за који сам баш те године копао темељ, на коме се данас може набрати зовиног чаја. Афинитет за епску десетерачку песму нисам стекао у породичном дому без гусала и „пјеснарица”. За то су кривци првенствено Његош и Мажуранић, уз посредовање њиховог сјајног тумача, професора Грујице Гиљена. Није само у Црној Гори народна библија писана на Његушима имала озбиљног удела у образовању српске младежи.

3. Године 1847. под војвођанским српским небом на плавом Дунаву за-сијале су две звезде, од којих се једна брзо угасила, а ни друга није превиша трајала, али су, свака на свој начин, оставиле јасан и дубок траг у српској култури. Тада млађани Бранко Радичевић, одушевљени вуковац, објављује прву збирку својих песама, показујући да се и на „као суза чистом” народ-

ном језику може писати добра уметничка поезија. У свесрдној подршци новом курсу, уз одбијање свега што је изван народног језика, млади песник, „у наивној жељи да обухвати што шире језичко благо”, у своје песме, испеване у основи препознатљивом сремском екавицом, уноси елементе других дијалекатских и говорних идиома, научене „из Вуковог речника и народне поезије” (Ивић 1998: 212). Отуда читаоца његових стихова чекају и типичне особине косовско-ресавског дијалекта, па и призренско-тимочке дијалекатске области (ликови типа *лмсје*), као и појединости из ијекавских крајева од Црне Горе до Лике (примери јекавског јотовања: *ђеца* и сл.). Нису изостале ни песме испеване у целини ијекавски. У другој збирци песама, објављеној четири године касније, нема те дијалекатске мешавине. Ијекавски ликови су у складу са Вуковом реформом из 1839. године (*дјеца* уместо *ђеца*), што сведочи о песниковом свесном подржавању принципа „постојаних правила” у језику.

4. Некада је озбиљне последице за собом повлачило преотимање „цуре испрошене”. Нешто слично, али са срећним исходом, десило се у науци о српском језику, када је Вуков ауторитет Ђорђа Поповића са права превео у свет србистике. Не знам колико је тим чином изгубило право, али нама прија подсећање на допринос највећег српског филолога струци у којој, иначе, није имао редовног образовања. У опусу који „поражава огромношћу” остаће упамћен и недостижан и по избору тема; писао је „само о најважнијем, увек о језику као целини” (Ивић 1991а: 251). О Даничићевом раду зна се, уосталом, готово све, а овде само подсећање на лични утисак Павла Ивића о учинку зачетника српске филолошке науке: „Даничић није дуго живео, свега 57 година. А створио је толико да би, кад би се његов опус расподелио на десетак научника, сваки од тих делова био довољан да свога аутора учини веома заслужним” (Ивић 1990: 252–253). Уз овај напросто застрашујући завршни рачун не смемо заборавити ни значај једног великог почетка, односно низ посленика заслужних у домену важне научне дисциплине: Ђура Даничић – Стојан Новаковић – Љубомир Стојановић – Александар Белић – Павле Ивић, уз које је, у свим генерацијама, било још угледних имена. Таквом вертикалом не може се похвалити нико у окружењу. За Даничићево име веже се почетак још једног лепог низа. Данас ћемо са праве адресе слушати о значају његовога *Раџа за српски језик и правопис*, добијеног из руку двадесетдвогодишњака. Годину више имао је Александар Белић када је оцењивао Маретићеву *Грамаматику и сѣмилсѣику хрватскога или српскога језика*, а на основу текста његовог, у основи веома позитивног приказа, може се написати трећина курса историје срп-

ског народног језика. Белићев ђак у двадесет трећој години у студентском раду поставља темеље модерне српске дијалектологије. Прија подсећање да смо и ми Срби имали почетнике ранга де Сосира и Трубецког.

5. У Даничићевом случају импресионира један континуитет: бављење озбиљним темама, крупним питањима струке од првог до последњег дана. У нескривеној журби и трци са временом, углавном изван центара са озбиљним библиотекама и научном литературом, подигнут је и покоји до данас непревазиђени камен темељаш.

Полетни младић је „аргументовано показао неодрживост Хаџићевих разлога за писање старом азбуком и правописом, као и Хаџићеву нестручност у филологији” и, што је најважније, „овога пута главнина публике била је убеђена” (Ивић 1998: 211). Ђуриним *Рајом* завршена је у ствари дугогодишња борба великог реформатора. Не сме се заобићи Даничићев удео у новом издању Вуковог *Рјечника* 1852. године, у коме је млади вуковац био у улози Копитара код припреме *Рјечника* из 1818. Беспрекорна акцентуација је Даничићево дело, као што су и у прозодијској, и данас важећој Вук-Даничићевој норми¹ улоге јасно разграничене: Даничић је био кодификатор, а Вук углавном информатор. Из задивљујућег опуса непоновљивог Новосађанина дотичемо се подвига у домену лексикографије. Уз *Рјечник из књижевних старина српских* импресионира његов лични учинак у великом историјском *Рјечнику хрватској или српској језика* Југославенске академије знаности и умјетности, „фундаменталном делу језичке науке у Хрватској [...] тврђави вуковског језика и правописа” (Ивић 1998: 288–289). Обим од равно 1020 страна *Рјечника* данас је тешко достижан учинак вишегодишњег рада стручно оспособљених лексикографских колектива научних институција.

6. Та култна 1847. година, преломна тачка савремене српске културе, посебно се посрећила српском књижевном језику. Показало се да се „језиком чистим као суза” може успешно вести и модерно књижевно штиво, а Вуку је „углавном пошло за руком” да у преводу *Новой завјешта* покаже „пут којим треба да иде развој српског књижевног језика” (Ивић 1991: 235). Јасно је како се дошло до тога путоказа.

¹ За Даничићево име везан је сам почетак, односно наставак студија србистике аутора ових редова. У Ђурином родном граду бруцошу је окорели аутономаш предложио да се препише на други факултет, јер „никад неће завршити” уписану студијску групу. Престрашеног почетника на уписаним студијама је задржао куриозитет да је он истога преподнева једини од 118 полазника умео да акцентује текст из Андрићеве приповетке, да испише ноте по кодексу Даничићеве прозодијске норме.

9. Доста лексике „која не припада народном вокабулару” доноси рад Раде Стијовић „Српскословенска лексика у Вуковом преводу ’Новог завјета’” (Стијовић Р. 2012). Прилог посвећен првенствено српскословенском наслеђу, иначе утемељен на ексцерпцији садржаја целог превода, доноси „лексема које нису навели Вук у предговору Новом завјету и Стејић у својим Језикословним примедбама” (Стијовић Р. 2012: 206). Учени славенизми су тематски разврстани на **лексикку са српскословенским гласовним особинама** (*ва вијек, ва истину, васиони, васкрсеније, васкрснути, сабираџи, саблазниџи се, сабор, сабраџи, савјест, савјет, савршен, сазваџи, саздаџи, сазигаџи, сакриџи, саслушаџи, саставиџи, сачуваџи, свједочанство, чудотворац, оиџи, свештеник, свештенички свештенство* и сл.); **црквенословенску лексикку** (*блаословен, блаословиџи, блажен, блаженство, ѿсѿод, ѿсѿодни, добротвор, достојан, игол, избавиџељ, избран, миро, област, одсѿуџиџи, олџар, Пасха, ѿмазаџи, ѿкој, ѿсредник, ѿхумџи, ѿраведан, ѿраведник, ѿраведно, ѿравило, ѿрестѿуџаџи, ѿрестѿуџиџи, ѿриносиџи, ѿромиџаџи, ѿроѿаст, слава, слово, смисао, сјасавџи, сјасиџељ, ѿворац, ѿвориџи, усмиџиџи, хумџи* и сл.); **хибриде или србизовану лексикку** (*безаконе, безумље, избављење, ѿроѿиџење, ѿрестѿуџење, ѿсѿање, васкрсење и јеванђеље* (поред: *васкрсеније* и *јеванђељије*). Вуков и Стејићев списак лексема и труд Р. Стијовић изнели су на видело „преко 400 речи које не припадају народној лексици” (Стијовић Р. 2012: 213).

10. Озбиљни недостатак народног лексичког фонда „за исказивање суптилнијег садржаја теолошке провенијенције велики реформатор је, дакле, решио трима вешто и елегантно изведеним потезима, све у складу са начелом да се не наруше фонолошка и морфолошка структура српског језичког израза” (Реметић 2015: 133), а време је доносило крупне доказе да је Вук у превод *Библије* показао трезвеност и несумњив осећај за реалност, за меру. Слободни од радикалних идеја и опредељења Вукови „свесни потези водили су практично средњим решењима, уклањали препреке засноване на регионалним, културолошким и цивилизацијским темељима. Резултати примене начела ’опћените правилности’ издржали су пробу времена, а далекосежност Вукових свесних потеза оверава чињеница да највећи број његових славенизама свих врста данас припада лексичком фонду савременог стандарднојезичког израза, о чему, уосталом, најбоље сведочи садржај једнотомног *Речника српскога језика*” (Реметић 2015: 133–134).³

³ У овој прилици подсећање да је Вук успео одвратити Друштво српске словесности од већ започетог рада на стручној и научној терминологији, али се доста на тај начин

11. О Вуковом преводу *Новой заветѣ*, пре свега о језику и стилу тога текста, писало се уистину много, исписана је, најкраће речено, цела библиотека, а аутор ових редова усуђује се рећи да једном питању није поклањана посебна пажња. Зашто се безмало три деценије чекало, да не кажем одуговлачило, са објављивањем превода? Уза сва уважавања мишљења свога професора, сумњам да је само „због противљења цркве, Вук тек 1847. успео да објави свој превод” (Ивић 1998: 217). А шта је то Вук за живота објавио с благословом цркве? Није он дочекао ни укидање забране свога дела у земљи у којој је одрастао. Није Вук био невешт ни око пара, и ту би се он снашао. Време је да се постави и јеретичко питање: Да можда Вук није чекао да умре Копитар пре објављивања, пре пуног обелодањења нарученог посла? Не могу се отети утиску да чекање објашњава лексика „која не припада народном вокабулару”, како би рекла Рада Стијовић, односно сви они славенизми: по Вуку „49 ријечи Славенскијех”, посрбљених „47 ријечи Славенскијех” и 84 „ријечи” које је Вук сам „начинио”. Познато је да је „таквијех ријечи” много више. Знамо колико их је избројао Стејић у само мањем делу превода, а бројали су и други. Није проблем у бројању, знао је и Вук да броји. Магистрална Стијовићева монографија *Славенизми у Њеџошевим ђесничким делима* (Стијовић С. 1992) изнела је на видело сву ширину семантичког поља лексеме *славенизам*. Јасна је позадина онако сервилног понашања Јернеја Копитара, колико ми је познато, јединог Словенца ангажованог да на мобу ради у авлији једног Србина. Не може *сам* панславизам бити покриће за онолики рад на *Рјечнику* из 1818. године, у коме је Вук практично био информатор. Релативно радикално чишћење језика превода од прозирних русизама није било довољно, јер су и преостали славенизми углавном црквенословенске провенијенције, додуше највише са српским печатом, али ипак са *аромом шизме*. Јамачно су се изасланици и тадашње „међународне заједнице” мрштили на српско-словенску и на црквенословенску лексику у целини. У преводу се поткрало и нешто чистих русизама, додуше скривених нестручном оку и уху. Минуциозна претрага по документима, пре свега по богатој Вуковој преписци, вероватно би искристалисала валидан одговор и на овако постављено питање.

добијених речи одомаћило у књижевном језику и у њему задржало до данашњег дана: „*безусловно, љавобранишељ, двосмислен, осуда, ошћустѣ, пошрес, љорука, љринуда, љријем* итд. Неке од њих постојале су, додуше, у језику и раније, али је делатност Друштва доприносила њиховом устаљивању” (Ивић 1998: 210).

12. Ако је „вријеме најбоље решето”, онда је јасно зашто је датум који нас је данас окупио на изузетан начин издржао и ту проверу. Актери те чувене године обогатили су, између осталог, и српски именослов. На њих нас подсећају називи улица, тргова, паркова, институција, гласила, културних манифестација, задужбина, награда, ордена и других признања. Њиховим бистама украшени су многи паркови и градски квартави, они су и даље захвална тема знатижељних истраживача, а тако ће, као и увек када се ради о највећима, бити док је света и века.

ЛИТЕРАТУРА

- Ивић 1990:** Павле Ивић, *О језику некадашњем и садашњем*, Београд – Приштина: БИГЗ – Јединство.
- Ивић 1991:** Павле Ивић, *О Вуку Караџићу*, приредио Александар Младеновић, Целокупна дела Павла Ивића IV, Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- Ивић 1991a:** Павле Ивић, *Избрани ољеди II: Из историје српскохрватској језика*, Ниш: Просвета.
- Ивић 1998:** Павле Ивић, *Преглед историје српској језика*, Приредио Александар Младеновић, Целокупна дела Павла Ивића VIII, Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- Караџић 1969:** *Нови завјет Госиода нашега Исуса Христиа. Предео Вук Стеф. Караџић. Дела Вука Караџића. Нови завјет*, приредио др Владимир Мошин, Београд: Просвета.
- Реметић 2015:** Слободан Реметић, Дијалекат и славенизми у Вуковом реформаторском подухвату, у: *Вук Стефановић Караџић (1787–1864–2014)*, Београд: Српска академија наука и уметности, Научни скупови. Књига CLVI. Одељење језика и књижевности. Књига 27), 127–136.
- Стејић 1849:** Др Ђованъ Стеићъ, Ёзыкословне примѣтбе на предговоръ Г. Вука Стеф. Караџића къ преводу новогъ завѣта, *Гласникъ Дружства србске словесности*, Свезка II, Београд, 1–42.
- Стијовић Р. 2012:** Рада Стијовић, Српскословенска лексика у Вуковом преводу Новог завјета, у: *Средњи век у српској науци, историји, књижевности и уметности. Дани српскога духовног преображења*, XIX, Деспотовац, 203–217.
- Стијовић С. 1992:** Светозар Стијовић, *Славенизми у Његошевим ђесничким делима*, Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.

Slobodan N. REMETIĆ

THE COMING OF AGE OF SERBIAN YOUTH AND OTHER SERIOUS
BEGINNINGS ON THE WINDFALL OF A MAJOR DATE
IN SERBIAN CULTURE

Summary

The paper discusses the multiple mission of the works published in 1847. Basing the argument also on his personal experience, the author reminds of the contribution of poetic works by Peter II Petrović Njegoš, Branko Radičević, as well as Ivan Mažuranić in the development of the young who absorbed their contents.

The importance of the year 1847 is exceptional in the field of Serbian linguistics. Daničić's *War for the Serbian Language and Orthography* effectively signalled the official outcome of Vuk's struggle and simultaneously, in the best manner, the beginning of Serbian philology as well, a discipline that so far demonstrates a high-level continuity both in terms of quantity and quality. A watershed of Serbian cultural history was confirmed by Vuk's translation of the New Testament, which virtually paved the way for the development of the Standard Serbian language. The paper also asks the question why Vuk's translation had to await publication for as much as two and a half decades.

Keywords: Vuk Karadžić, Peter II Petrović Njegoš, Branko Radičević, Đura Daničić, Ivan Mažuranić, New Testament, *The Mountain Wreath*, *The Death of Smail Aga Čengić*, *The War for the Serbian Language and Orthography*.